

TELEVİZYON RÖPORTAJINDA SORUN, GERİLİM VE KİŞKİRTMA

İrem Onursal Ayırır¹, Étienne Marget²

Hacettepe Üniversitesi

Öz: Etkileşimsel bir söylem olan televizyon röportajı, bir toplumun kültürel yaşamının parçası olması nedeniyle, Etkileşimsel Dilbilim araştırmalarının nesnesi durumundadır. Kendine özgü biçimsel özellikleri, belirli amaçları ve formatı gereği, gündelik, doğal etkileşimlerden ayrılan bu söylem türünün oluşturulması, belli etkileşimsel ilkelere dayanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, televizyon röportajlarının “sorun”lara yol açan etkileşimsel “mekanizma”larını incelemek ve bu sorunların söylemsel düzeyde beliren nedenlerini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, gazeteci Cüneyt Özdemir’in besteci ve piyanist Fazıl Say’la gerçekleştirdiği bir röportajın bir kesiti seçilmiştir. Burada, etkileşim içinde oluşan sorun olgusunun katılımcılar tarafından ne şekilde “gerilim”e dönüştürüldüğü ve gerilimin “kışkırtma” olarak tanımladığımız söylemsel işlemlerle nasıl ortaya çıktığı gözlemlenecektir.

Anahtar Sözcükler: *Söylem Çözümlemesi, Etkileşim, Kimlik, Televizyon Röportajı, Sorun, Gerilim, Kışkırtma.*

¹ Hacettepe Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, irem@hacettepe.edu.tr

² Hacettepe Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, etienne.marget@hacettepe.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 9 Haziran 2015; Kabul tarihi: 14 Temmuz 2015

TROUBLE, TENSION AND PROVOCATION IN THE NEWS INTERVIEW

Abstract: The news interview, an vital part of contemporary cultural life, is an object which deserves the attention of researchers in interactional linguistics. Through its specific construction, its defined goals, and its format, which differ from "natural" conversation, the news interview answers to its own interactional principles. This article studies interactional mechanisms which trigger trouble and intends to define its causes at a discursive level. In an extract from an interview of the artist and political activist Fazıl Say by the journalist Cüneyt Özdemir, we describe the extent to which trouble finds its roots in tension between co-participants and how this tension is generated within the interview; especially through discursive processes which we define as provocation.

Keywords: *Discourse analysis, Interaction, Identities, News Interview, Trouble, Tension, Provocation*

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, etkileşimsel düzenleniş açısından yer yer sorun (*Fr. ve İng. trouble*) içeren bir televizyon röportajı incelenmiştir. Çalışmanın amacı, katılımcıların, Charaudeau (2006) tarafından tanımlanan toplumsal ve söylemsel kimlikleri (*Fr. identité discursive; İng. discursive identity*) aracılığıyla bu sorunları ne şekilde yönettiklerini çözümlenektir. Bu inceleme, özellikle Kerbrat-Orecchioni'nin önerdiği Etkileşimsel Söylem Çözümlemesi (*Fr. analyse du discours-en-interaction; İng. discourse-in-interaction analysis*) bakış açısıyla ele alınacaktır.

Çalışmaya konu olan röportaj, 2010 yılında (24.08.2010) CNN Türk kanalında yayınlanan 5N1K adlı haber programının³ bir kesitiyle ilgilidir. Programın yapımcısı ve sunucusu olan gazeteci Cüneyt Özdemir'in (CÖ) konuğu, ünlü piyanist ve klasik müzik bestecisi Fazıl Say'dır (FS). Röportajın genel konusu ve çıkış noktası, o sıralarda gündemde olan, FS'nin arabesk müzik konusunda sosyal medya aracılığıyla yaptığı bir yorum⁴ ve bunun kamuoyunda yarattığı

³ Söz konusu programın videosunu izlemek için: www.youtube.com/watch?v=bMZCoVNtaTY

⁴ "Arabesk müzik, arabesk yaşam tarzının betimlemesidir. Aydınlığın, çağdaşlığın ve öncülüğün, sanatçılığın sırtına külfettir. Emek karşıtıdır, duyarsızlıktır ve

tartışmadır. Röportaj bu konuyla açılmakta ve etkileşim süreci içinde başka konulara (AKP Hükümeti, futbol, bale vb.) da değinilse de, çoğu zaman aynı konuya dönülmektedir. Çalışmada, yaklaşık iki saat süren bu programın 3.17 dakikalık bir kesiti seçilmiştir. Bu kesit art arda inceleyeceğimiz, birbirleriyle bağlantılı, ama etkileşim modeli açısından birbirinden ayırabileceğimiz üç diziden oluşmaktadır. Bu diziler, her seferinde gazetecinin sorusuyla (ya da soru biçimindeki sözcüyle) açılmakta ve konuğun yanıtını tamamlamasıyla bitmektedir.

1.1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, bir Konuşma Çözümlemesi (*Fr. analyse conversationnelle; İng. conversation analysis*) (KÇ) olmaması özelliğiyle, bu sayıda yer alan diğer makalelerden farklı bir nitelik taşımaktadır. Gülich ve Mondada (2001, s. 196), KÇ'yi “dar anlamıyla”, Harvey Sacks’dan miras kaldığı biçimiyle, yani “başka modellerle birleştirilemezlik” niteliği üstünde durarak tanımlamışlardır. Bizim bu çalışmada yapmak istediğimiz ise, Kerbrat-Orecchioni’nin (2005, s. 22) tanımladığı ve birçok önemli araştırmacının da benimsediği karma bir yöntemsel bakış izlemektir. Bu karma yöntem, KÇ ve söylem çözümlemesi (*Fr. analyse du discours; İng. discourse analysis*) (SÇ) gibi iki alanın araçlarının bir arada kullanılması ilkesiyle oluşturulmuştur. Etkileşimsel Söylem Çözümlemesi (ESÇ) yöntemi, KÇ yönteminden farklı olarak, sözlü etkileşimlerin incelemelerinde SÇ alanının bakış açısı, kavramları ve araçlarının da kullanımıyla öne çıkmaktadır. Kerbrat-Orecchioni’nin de belirttiği gibi, bu alanın inceleme nesnesi olan “etkileşimsel söylem” (*Fr. discours-en-interaction, İng. discourse-in-interaction*), “farklı düzeyler, düzenleniş biçimleri ve bölümler içeren karmaşık bir nesnedir; bu nedenle de bu nesneyi hakkıyla incelemek için kendimizi belli bir model içinde kısıtlamaktansa, çeşitli araç-gereçler içeren bir alet çantası oluşturmamız gerekir” (2005, s. 22).

Yöntemimizi bu şekilde belirlememizin nedeni, öncelikle her sözlü etkileşimin kendilerine özgü kimlikler taşıyan katılımcılar tarafından

yaratamamaktır! Etik dışı “yalan dolanla” doludur. Ortadoğu işi, 3. sınıf, acındırmaca, tembellik, yeteneksizlik, rant, çamur, muallaklıklar üzerinden yaşar. Arabesk müziği yapan yapısın! Bu sayfaya tek gık diyeni yukarıdaki sebeplerden hemen atacağım! Türk halkının arabesk yavaşlığından utanıyorum, utanıyorum, utanıyorum!”

oluşturuluyor olmasıdır. Bu özellik, güçlü bir toplumsal kimliğe (*Fr. identité sociale; İng. social identity*) sahip olan bir kişinin görüşlerini, algılarını, bakış açısını ve deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla kendisine sorular yöneltilmesi ilkesine dayanan televizyon röportajlarında belirleyici bir öge durumundadır ve tüm etkileşimi yönlendirmekte ve etkilemektedir. “Basın röportajı” durumu içinde ortaya çıkan ve Greatbach (1992), Clayman (2012), Hutchby (2006) gibi birçok araştırmacının çalışmalarına konu olan “konuşma”ya özgü olgular KÇ alanına girmektedir ve bu çalışmanın da çıkış noktasını oluşturacaktır. Ancak, “kamuya mal olmuş” kişiliklerin bu tür bir etkileşime olan sözel katkılarını, etkileşimin içeriğini doğrudan etkileyen toplumsal kimliklerine değinmeden çözümlenmek, SÇ açısından tümü kapsayıcı görülmemektedir. Sözlü iletişimde gözlemlenen olguların tam olarak anlaşılabilmesi için, SÇ alanının sunduğu araçlarla, her bir katılımcının kimliklerinin ve bu kimliklerin müzakeresinin göz önünde bulundurulmasının yerinde olacağını düşünüyoruz. Burger (1995, s. 9) bununla ilgili olarak, “etkileşim alanı[nın], ilişkilerin birbirine göre ayarlandığı ve (...) gerçekleştirilen eylemlerin kimliksel ölçütler aracılığıyla müzakere edildiği bir alan” olduğunu belirtmektedir. Burada, etkileşim içinde açık ve ağırlıklı bir biçimde ortaya çıkan “sorun” olgusunu anlamamıza katkı sağlayacak olan da, sözü edilen bu “ilişki ayarlama” (*Fr. ajustement relationnel; İng. relational adjustment*) durumudur.

Bu çalışmada incelenecek üç dizi, her defasında ilk olarak KÇ ilkeleri ve kavramları aracılığıyla yapısal olarak tanımlanacak, bu tanımlama aracılığıyla incelenecek ve son olarak da ortaya çıkan iletişimsel sorunları ve çözüm süreçlerini tanımlayabilmek amacıyla, SÇ alanı çerçevesinde sözbilimsel ve edimsel açıdan çözümlenecektir. Bunun için öncelikle her bir dizinin Jefferson’un (2004) oluşturduğu KÇ çevriyazı modeline göre hazırlanmış çevriyazısı sunulacaktır.

2. BİR SÖZLÜ ETKİLEŞİM TÜRÜ OLARAK TELEVİZYON RÖPORTAJI

Röportaj (*Fr. entretien, interview; İng. interview*) bir sözlü iletişim türü olarak, biçimsel yönden (soru-yanıt ilkesine dayanmasıyla) anket ya da görüşmeye (sorgulamaya) benzese de, içerik olarak daha çok söyleşi ya da sohbet türlerine yakındır (Vion 2000, s. 131). Birçok farklı biçimde ortaya çıkabilen röportajlar genellikle bir sanatçı, yazar,

siyasetçi ya da bir konunun uzmanıyla yapılır ve bir gazeteci tarafından gerçekleştirilir. Radyo ya da televizyonda, banttan veya canlı yayınlanır ya da röportajı gerçekleştiren gazeteci, bir gazete ya da dergi için röportajı kaleme alır ve röportaj yazılı basında yayınlanır. Her bir röportaj türünün kendine özgü bazı özellikleri vardır. Örneğin, yazılı basında yayınlanan röportajlar genellikle yazı diline uygunluğu açısından biçimsel ve dilsel olarak değişikliğe uğrayabilir; gazeteci, amacına göre bazı bölümleri yayınlamayabilir. Banttan yayınlanan radyo ve televizyon röportajları da yayına hazırlanırken bazı kesintilere uğrayabilir, ancak dilsel ve biçimsel olarak değiştirilemezler. Radyo röportajlarında dinleyiciler doğrudan doğruya konuşan kişilerin seslerini, dolayısıyla da bazen sözcelere anlam katan, hatta anlamını değiştiren dizem, tonlama, vurgulama, gülme, bağırma gibi dil dışı öğeleri de duyabilirler. Televizyonda yayınlanmak üzere yapılan röportajlarda ise bunlara bir boyut daha eklenir: İzleyici aynı zamanda, yine anlam açısından söyleme çok şey katabilen hareket ve mimiklere de görsel olarak tanık olabilmektedir. Bu özelliklerin tümünün izleyici açısından büyük önemi vardır, çünkü her ne kadar iletişim durumu içinde birebir bulunmasa ve herhangi bir müdahale hakkı olmasa da, aşağıda da göreceğimiz gibi, izleyici de bu iletişim üçgeninin bir ayağını oluşturmaktadır.

2.1. TELEVİZYON RÖPORTAJININ ÖZELLİKLERİ

Televizyon röportajları, belli bir amaç doğrultusunda seçilen “ünlü / tanınmış” ya da alanında yetkin bir kişinin, belli bir konu ya da konular çerçevesinde kamuoyunu bilgilendirmesini ya da görüşlerini paylaşmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilir. Bu amaca yönelik olarak röportajı gerçekleştirecek olan gazeteci, izleyicinin, yani “tüketicinin” ilgisini çekebilecek konuklar ve konular seçmelidir. Özellikle “reyting”in günümüzde çok önemli olduğunu düşündüğümüzde, konukların gündemde olan (örneğin, ünlü bir yazarın yeni çıkan kitabı; seçim dönemi yaklaşırken siyasetçiler; sözleriyle kamuoyunda bir gündem, tartışma ve polemige yol açan bir sanatçı; önemli bir başarı elde etmiş olan bir sporcu, dünya çapında ödül almış bir bilim adamı ya da bir yönetmen...) ve güçlü toplumsal kimliğe sahip kişiler olması tercih edilir. Röportajın içeriği ise, etkileşim ilerledikçe konukla ilgili merak uyandıran ya da dikkat çekici başka konulara doğru da yönlense, öncelikle gündemdeki konu çerçevesinde gelişir.

Röportaj her ne kadar iki kişilik bir iletişim durumu görünümünde olsa da, esas “alıcısı” izleyicidir. İzleyici edilgen bir konumda olmakla birlikte, program boyunca kendisine sunulanları izler, bilgi edinir, yorumlar, kendi görüşleri doğrultusunda değerlendirir ve yargılar. Bir başka deyişle, konuk ve gazeteci aslında kendi aralarında konuşuyor olsa da, bunu “izleyici-tüketici-tanık” için “sahneye koyarlar”. Bu durum, “konuğun ve gazetecinin -az-çok bilinçli olarak- bir oyuncu tutumu takımlarına da neden olabilir” (Charaudeau 1984, s. 112). Amaç her ne kadar mümkün olduğunca doğal bir iletişim modeli sunmak olsa da, izleyicinin etkisi her iki taraf için de bazen kısıtlayıcı (uygun düşmeyecek şeylerin söylenmesini engelleyici bir etken), bazen de düzenleyici (katılımcıların kullanacağı dil düzeyini ayarlamasını sağlayan bir etken) bir kontrol mekanizması oluşturmaktadır. Bu özelliklerden dolayı bu tür etkileşim durumlarında izleyicinin büyük önemi vardır. Bütün bu nedenlerden ötürü, “röportaj sırasında gazeteci ve konuğu, yalnızca karşılıklı konuşmanın biçimlenmesi için değil, aynı zamanda da izleyiciyi tatmin edecek bir ürünün ortaya konması için işbirliği içinde olmalıdırlar” (Laroche-Bouvy 1984, s. 118). Ortaya çıkan bu ürün, aslında, iki farklı konuşucu tarafından oluşturulan tutarlı, tek bir “metin” olmalıdır. Bunun olabilmesi için de, bazı özelliklere dikkat etmek gerekir.

Sohbet ya da tartışma gibi sözlü iletişim türlerinin aksine, röportajlar “soru-yanıt” biçiminde ilerlediğinden, söz alma-verme sırası aşağı yukarı belirlidir ve bu geçiş genellikle konuşucular tarafından özel bir çaba gerektirmez. Amaç izleyiciye mümkün olduğu kadar anlaşılabilir bir ürün sunmak olduğundan ve televizyon yayınlarının teknik gerekliliklerinden dolayı, konuşmacılar örtüşme (*Fr. chevauchement; İng. overlap*) yaratmaktan kaçınmalıdır. Ayrıca, etkileşimin ilerleyebilmesi için, gazetecinin aynı soruyu farklı zamanlarda tekrar tekrar sormaması gerekmektedir. Soruların arasındaki geçişler gazetecinin yönlendirmesiyle gerçekleşir. Bu geçişler konu açısından birbirleriyle bağlantılı olmak ve mantıksal bir düzen izlemek zorunda değildir; bazen konuğun verdiği yanıtlar da bu geçişleri etkileyebilir.

2.1.1. RÖPORTAJ YAPAN GAZETECİNİN GÖREVLERİ VE ROLLERİ

Röportaj yapan bir gazetecinin birinci görevi, yukarıda sözü edilen özelliklere uygun bir ürün ortaya çıkartmak amacıyla, kamuoyunun ilgisini çekecek bir konuğa, bilgi almak amacıyla sorular sormaktır. Ancak bu, görüldüğü kadar kolay bir görev değildir. Deneyimli bir

gazeteci, röportajına önceden iyi bir biçimde hazırlanır ve konuğunun karşısına mümkün olduğu ölçüde bilgili ve donanımlı olarak çıkar. Bunun birinci nedeni ortaya izlenme oranını arttıracak, ilgi çekici bir ürün koymak, ikincisi ise sahip olduğu imajı korumaktır. Bunun için de konuğu ve konuşulacak konular hakkında ne kadar çok bilgiye sahip olursa kendisine o kadar güvenecektir. Ayrıca, soracağı soruları önceden titizlikle hazırlaması ve gelebilecek olası yanıtları öngörebilmesi de önemlidir. Gazeteci, “oyunun” kurallarını kendisi koyar ve sorduğu sorular, bunları sunuş biçimi ve kullanacağı çeşitli stratejilerle (örneğin, söz kesme, soruyu yineleme, *saldırma*, *kışkırtma*...) röportajın gidişini kendisi belirleyerek konuğunu yönlendirir. Ancak, bu yönlendirme sırasında gazetecinin olabildiğince nesnel olması, öznelliğini ortaya koymaması tercih edilir (Greatbach, 1992, s. 270). Yine de röportajlara biraz “canlılık” katmaya yönelik bir tartışma ortamı oluşturmak için zaman zaman bu ilkedен uzaklaşıldığı da görülmektedir. Laroche-Bouvy’ye (1984, s. 112) göre, röportaj yapan gazetecinin esas görevi, konuğunun saklı yönlerini gün ışığına çıkartmaktır. Bu nedenle de soruların entelektüel niteliğinden çok, “kışkırtma etkisi” önemlidir. Ancak, kışkırtmanın (*Fr. ve İng. provocation*) dozunu çok iyi ayarlamalıdır, çünkü bir yandan da konuğunu koruması gerekmektedir: Çökertilen bir konuk, röportajın da çöküşü olur.

Diğer yandan, Çotuksöken’in (2013, s. 328) de belirttiği gibi, röportajı yapan gazeteci, “(...) bir bilim adamı titizliğiyle konu hakkında bilgi toplar, sorularını dikkatlice sorar, verilen yanıtları değiştirmez, gerektiğinde kendi yorumunu da katar”.

2.1.2. KONUĞUN GÖREVLERİ VE ROLLERİ

Röportaja katılan konuğun esas görevi ise, kendisine sorulan sorulara mümkün olduğunca doğal bir biçimde ve açıklıkla yanıt vermek, dolayısıyla kendisinden istenen bilgileri sağlamaktır. Konuk, içinde bulunduğu iletişim durumunun ilgi odağıdır, bu nedenle de genellikle söylemek istediklerini söylemesine izin verilir ve sonuna kadar dinlenir, yani sözü kesilmez. O da tıpkı gazeteci gibi, sahip olduğu imajın ve toplumsal kimliğinin zedelenmesini istemez. Diğer yandan, aktarmak istemediklerini saklı tutma hakkına da sahiptir. Bunun için de bazı stratejilerden yararlanabilir (yanıt vermeyi reddetme, kaçınma, soruya soruyla yanıt verme...). “Ancak bunu her yaptığında riskleri değerlendirmeli ve başarılı olma olasılıklarını iyi hesaplamalıdır”

(Laroche-Bouvy a.g.e. 113).

2.1.3. TOPLUMSAL KİMLİK / SÖYLEMSEL KİMLİK

Bir kişinin toplumsal kimliğini, toplum içinde sahip olduğu yer ve üstlendiği roller belirler. Charaudeau'nun (2006) da belirttiği gibi, kişinin toplumsal kimliği ancak "diğerleri" tarafından tanındığı ölçüde oluşur ve bu kimlik ona meşruluğunu sağlayacak olan "söz söyleme hakkı"nı kazandırır. Sahip olunan toplumsal kimlik özellikleri, bir etkileşim sırasında konuşan öznenin sözcelerinin niteliğini, yani söylemsel kimliğini doğrudan etkiler.

Söylemsel kimliğe gelince, bu kimlik, konuşan öznenin "ben nasıl / ne şekilde konuşmak için burada bulunuyorum?" (Charaudeau a.g.e. 346) sorusuna yanıt vermesiyle oluşmaktadır. Konuşan kişiler, muhatapları tarafından ciddiye alınmak ve "imaj"larını, söylemsel kimliklerini kullanmak durumundadırlar. Bunun için de söylediklerinin doğruluğunun ya da düşüncelerinin geçerliğinin kendilerini dinlemekte olan kişilerce kabul edilmesini sağlamaları gerekmektedir. Her etkileşim durumuna göre değişkenlik gösterebilen ve bu durumu oluşturan etkenlerle bağlantılı olarak, konuşan öznenin kullanabileceği söylemsel davranış biçimleri (*Fr. attitude discursive; İng. discursive attitude*) farklı olmaktadır. Charaudeau (2006) bunları tarafsızlığına koruma, mesafeli davranma, girişken olma, tartışma yaratma, çekici bir söylem oluşturma ve dramatize etme olarak sıralamaktadır. Konuşan özne, içinde bulunduğu etkileşim durumu ve amacına uygun olan davranışları seçebilir ve söylemini bu doğrultuda oluşturabilir.

Burada, röportaj türünün özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda, iki konuşan öznenin de söylemsel kimlikleri aracılığıyla toplumsal kimliğini ve "konumunu korumak"⁵ (*Fr. garder la face; İng. to save face*) amacıyla oldukları görülmektedir. Buna göre, FS hem savunduğu fikirlerin arkasında durmak, hem de sahip olduğu "sanatçı ve dünyaca ünlü besteci" kimliğini korumak durumundadır. CÖ'nün amacı ise, hem konuşunun "bilinmeyen yönlerini ortaya çıkartmak" ve onun kendisini ifade etmesini sağlamak, hem de sahip olduğu "deneyimli gazeteci" kimliğini, programının başarısı ve kontrolünü korumak, dolayısıyla da izleyici kitesinin devamlılığını sağlamaktır.

⁵ "Yüzünü korumak" kavramı için bkz. Goffman (1967).

FS'nin bu bağlamda öne çıkan toplumsal kimliği, dünyaca tanınmış bir sanatçı, klasik müzik piyanisti ve bestecisi olmasıdır. Dünya çapında çeşitli ödüller almış, sürekli çeşitli ülkelerde konserler veren, çok sayıda bestesi olan, aynı zamanda kitap da yazan çok yönlü bir kişiliktir. FS'nin toplumsal kimliğini oluşturan özellikler, röportajın başında yayınlanan kısa bir videoyla izleyicilere hatırlatılmaktadır. Bunun yanı sıra, FS belli bir ideolojik duruşu olan ve bunu ifade etmekten çekinmeyen, hatta bazen tartışmalara neden olup iktidarı karşısına alan, toplumsal gündemle yakından ilgili, sosyal medyayı da etkin olarak kullanan bir aydın olarak tanınır.

CÖ'nün toplumsal kimliğini oluşturan öğeler ise şöyle özetlenebilir: Uzun yıllardır süren bir kariyere sahip, 2000 yılından bu yana CNN Türk kanalında yayınlanan, çeşitli ödüllere layık görülen ve röportajlarında sayısız kişiyi konuk ettiği 5N1K isimli güncel haber ve araştırmacılık programını hazırlayıp sunan, deneyimli bir gazeteci ve araştırmacı; halen Kanal D'nin ana haber sunuculuğunu da üstlenmektedir.

Aşağıda inceleyeceğimiz kesitler, bir sözlü iletişim türü olan röportajın genel özelliklerine de uygun olarak, CÖ'nün önceden hazırladığı belli olan (zaman zaman önündeki notlardan okumaktadır), çoğunlukla kısa sorularına FS'nin verdiği genellikle oldukça uzun yanıtlarla gelişen röportajın birkaç yerinde gözlemlediğimiz ve iki konuşucu arasında gerilimin (*Fr. ve İng. tension*) artmasına neden olan kesitlerdir.

2.1.4. RÖPORTAJDA SORU OLGUSU

Soru-yanıt ilkesine dayanan bir etkileşim türü olarak röportajda, temel yapısı gereği, katılımcıların rolleri ve söz alma sıraları önceden düzenli bir biçimde belirlenmiş gibidir: Röportajı yapan gazeteci soru sorar, konuğu ise bu soruları yanıtlar. Böyle bir yapı söz konusu olduğunda, aslında konuğun gazeteciye soru sormaması, gazetecinin de kendisine verilen yanıtları yorumlamadan, kendi görüşlerini belli edecek şekilde değerlendirme yapmadan soru sormakla yetinmesi beklenir (Relieu ve Brock, 1995, s. 102). Ancak, her ne kadar röportajın biçimi önceden belirlenmiş ve gazetecinin konuğuna soracağı sorular titizlikle hazırlanmış da olsa, bir röportaj ortak ve kısmen doğal bir söylem oluşturma süreci olduğundan, bu süreç içinde katılımcıların bir dizi “ayarlar” (*Fr. ajustement; İng. adjustment*)

ve “müzakere” (*Fr. négociation; İng. negotiation*) yapmalarını gerektirebilir. Bu da önceden belirlenmiş rollerde bazı değişikliklerin olmasına, söz sıralarının karışmasına neden olabilir. Bu tür değişiklikler de, burada incelenen bütüncede olduğu gibi, kimi zaman “gerilim” noktasına varabilmekte ve etkileşimde “sorun” oluşturabilmektedir.

Edimbilimsel açıdan, “emir verme” ve “saptamada bulunma” edimleriyle birlikte üç temel dil ediminden biri olan “soru sorma” edimi, aslında yöneltildiği kişi üzerinde bir “etkide bulunma” aracıdır. Her soru temel olarak dilsel bir tepki, yani “yanıt alma” beklentisiyle sorulur (Kerbrat-Orecchioni, 1991, s. 8). Soru sorma edimi, aslında birçok edimsöz değerini (*Fr. valeur illocutoire; İng. illocutionary force*) de beraberinde getirebilir.

Biçimsel olarak soru sorma Türkçede “-mi” soru ekiyle, “nasıl”, “niye” gibi soru zarfları; “kim”, “ne” gibi soru adları; “hangi” gibi soru sıfatları; “acaba” gibi soru sözleri ya da düz tümcenin soru tonlamasıyla sorulmasıyla kendini gösterir. Ancak soru biçimindeki yapıların edimsöz değerleri bağlam içinde, soru soran kişinin amacına göre değişebilir. Soru yapısı kullanılarak ve gerçekten bir bilgi almak amacıyla oluşturulan dolaysız sorular “gerçek sorular”dır. Ancak durum her zaman böyle değildir. Kerbrat-Orecchioni (1991), bir kişinin diğerine soru sorarak kendisinden bir bilgi istemesinin nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- 1) K1⁶ istenilen bilgiye sahip değildir ve onu edinmek istiyordur.
- 2) K1, K2’nin bu bilgiye sahip olup olmadığını öğrenmek istiyordur.
- 3) K1 önceden bildiği ya da şüphelendiği bir bilgiyi K2’nin itiraf etmesini istiyordur.
- 4) K1 kendisinin önceden sahip olduğu bir bilginin üçüncü kişi/kişilerce de edinilmesini istiyordur.
- 5) K1 yalnızca soru sorma “keyfini” yaşamak istiyordur.

Dolaylı sorular söz konusu olduğunda ise, biçimsel olarak bir saptama tümcesi bazen soru değeri taşıyabilir. Diğer yandan, soru biçiminde

⁶ K: Konuşucu.

oluşturulan bir sözcenin edimsöz değeri, soru sormak dışında, başka bir değer taşıyabilir. Bunun yanı sıra, soruların beklenen etkisöz değerleri de çok çeşitli olabilir. Gresillon'a (aktaran Kerbrat-Orecchioni a.g.e. 22) göre bunlar, "sessizliği bozmak, saldırgan bakışların sona ermesini sağlamak, kendisini ilginç ya da donanımlı göstermek, karşısındakini yaralamak, cezbetmek ve uzlaşmak olabilir". Bunlara, saldırıda bulunma, kışkırtma ve sitem gibi birçok edim daha ekleyebiliriz. Bu denli değişken edimsel değerlere sahip olabilen sorular her şeyden önce bağlama, söylem türüne, konuşan kişinin amacına göre değişebilmektedir. Katılımcıların söylemin oluşturulması sırasındaki ilişkilerine, söylemsel kimliklerinin, rollerinin ve statülerinin oluşmasına katkı ve etkileri açısından düşünüldüğünde, "soru sorma" ediminin birden çok değeri bulunmaktadır. Temel olarak, röportajlarda soru sorma görevi ve hakkı gazetecinindir ve bu, ona bir tür üstünlük sağlar. Diğer yandan, gerçekten bilgi edinme amacıyla sorulan bir soru, sorunun yöneltildiği, yani bu bilgiye sahip olan kişinin üstünlüğünün kabul edilmesidir. Bu durum, bilgiye sahip olan kişiyi "yüksek", soru soran kişiyi ise "alçak" durumda konumlandırır (Kerbrat-Orecchioni, 2001, s. 88).

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde, yukarıda belirtilen tüm bu özelliklerden yola çıkarak, dolaysız ve genellikle de dolaylı olan soruların etkisöz değerlerini (*Fr. valeur perlocutoire; İng. perlocutionary force*) de gözlemlemeye, bunların röportaj sırasında katılımcıları ve etkileşimin yapısını nasıl etkilediğini ve nelere yol açtığını incelemeye çalışacağız.

3. SEÇİLEN KESİTİN İNCELEMESİ

3.1. BİRİNCİ DİZİ

- 1 CÖ: peki burda ı acaba yani kızımak mı gerekiyor şu anda niye
2 ilgisizsiniz niye dinlemiyorsunuz diye şbu mu doğru yaklaşım.
3 (3.5)
- 4 FS: şu an ben kızmıyorum (.) cüneyt bey=
5 CÖ: =ya da siz ne düşünüyorsunuz [yani] biraz önce eğitimden
6 FS: [hıım]
- 7 CÖ: dediniz [mesela ()]
8 FS: [eğitdim dedim, evet eğitim dedim işte (.) tam
9 anlatırken siz gene girdiniz
10 + (0.5) eee, (0.9) ((el çırpma)) (0.6) milli eğitim bakanı+
11 CÖ: + gülümsüyor ((başını sallıyor))+
- 12 FS: o zamanki hüseyin çelik. (.) beni mahkemeye vermeye kalktı.
13 (0.5) bunu dediğim için. sadece (0.5) müzik s (.) müzik
14 okullardaki müzik iyi durumda diil dediğim için. sadece bu
15 sebepten. (0.6) mahkemeye vermeye kalktı. (0.4) bu akp
16 mantığıdır (0.3) .hhhhh >şimdi< (0.8) peki nerdeydi (.)
17 gencebay .hhhh şu güzel sözleri eden o güzel ruumlu sezen
18 aksu (0.2) nerdeydi. ben. okullarda müzik eğitimi için
19 savaşıırken nerdeydi bu insanlar? (0.3) niye benimle destek
20 >olmuyor< mağdem iyi müzisyenler, iyi sanatçılar. (1.5)
21 niye benim arkamda değiller o zaman. (0.6) milli eğitim
22 bakanlığına olan (0.6) hiçbir şey kızgınlık da yok (.) sadece
23 lü:tfen arkadaşlar dikkat edelim çok azaldı biytiyo vesaire
24 okullarda müzik kalkmasın dediğim için. .hhh (1.8) e demek
25 ki (0.5) cahil kalınsın da biz satışımıza devam edelim
26 anlayışlı var (0.2) cüneyt bey.
27 (0.7)

28 CÖ: *ya(ni) +((gülümsüyor)) sizce gerçekten samimi olarak sezen
 29 aksuda orhan gencebayda böyle bir anlayış olabilir mi.
 30 (0.2)
 31 FS: niye peki destek vermiyolar=
 32 CÖ: =ne diyolar (.) halk cahil olsun [biz] kaset mi satalım
 33 FS: [peki]
 34 CÖ: diyorlar all[ah aşkına]
 35 FS: [niye des]tek ((başını sallıyor)) vermediler?
 36 (1.0) ↑hayır. ↑peki. ↑diil. (0.3) ↑doğru.
 37 (1.5)
 38 CÖ: >a [bu dediğiniz]<
 39 FS: [niye:] (0.3) niye destek vermediler peki?
 40 (3.7)
 41 CÖ: valla bunu onlara sormak lazım
 42 [siz dediniz ki belki]
 43 FS: [hayır ↑sorun bence, bence ↑sorun((başını sallıyor))]
 44 CÖ: >destek vermek zorunda da değiller sizin kendi görüşünüz
 45 [katılıyo da olabilirler katılmaya da bilirler yani sizin
 46 söylediğiniz herşey doğru da olmayabilir °fazıl bey°]<
 47 FS: [hayır benim görüşüme değil, yani okullarda müzik olsun mu
 48 olmasın mı hayır] ama
 49 okullarda müzik kaldırılınsın durumunu, (0.4) destek ver veya
 50 verme durumu ↑diildir, gerçek bir müzisyen için. (0.5) çünkü
 51 onu dinleyecek ve onu anlayacak gelecek nesille↑ri de
 52 düşünmesi gerekecektir. (0.4) şu andaki ev alma araba alma
 53 durumunu ↑diil sadece.
 54 (0.6)

3.1.1. BİRİNCİ DİZİNİN BETİMLEMESİ

Seçilen kesitin birinci dizisi CÖ'nün art arda sorduğu iki soruyla açılmaktadır. Soru biçimi kullanılarak oluşturulan bu sözcelerin her ikisinin de asıl değeri “önerme”dir. FS'nin bu sorulara verdiği yanıt, soru tipiyle uyumsuz (*Fr. non conforme au type; non-type conforming*) (Bkz. Schegloff, 2007, s. 78), karşı çıkma değeri barındıran ve yeğlenmeyen (*Fr. non-préféré; İng. dispreferred*) bir yanıt; taşıdığı bu özellik, kendisinden önce gelen uzun sessizlikle de açıkça anlaşılmaktadır. Bu yanıt (ve büyük olasılıkla ondan önce gelen küçük sessizlik) CÖ'nün daha açık uçlu bir soru (6. satır) sormasına yol açmaktadır. Bu soru, sonrasında, beklenen yanıtı yönlendirecek, FS'ye bir çıkış noktası sunacak (*eğitimden dediniz mesela*) biçimde genişlemektedir (6-8. satırlar). 9-10. satırlarda, FS “eğitim” konusunda yapılan bu yönlendirmeye doğrudan tepki vermekte ve bu

konuda daha önce konuşmak istediğini, ancak buna izin verilmediğini belirtmektedir. Böylece, sorulan soruların ardından, ilk sıralı çiftle iç içe geçmiş yeni bir sıralı çift oluşmaktadır (6-8 / 8-10. satırlar). 6. satırda başlayan sıralı çift ise, 11-27. satırlar arasında FS'nin oluşturduğu yanıtla sona ermektedir. Bu satırlar arasında gelişen kapanışta, bir dizi kesintili sessizlik, bir çekinme belirtisi ve bir el çırpma öne çıkmaktadır. İleride daha ayrıntılı inceleyeceğimiz FS'nin bu yanıtının ardından bir sessizlik gelmektedir. Sonrasında, 29-30. satırlarda, CÖ'nün sesletimi açısından soru biçimine sahip olmayan müdahalesi (*Fr. ve İng. intervention*) gelmekte ve bu, FS'nin 32. satırda görülen soru biçimindeki müdahalesine rağmen, 28-30'da bir genişlemeyle sürdürülmektedir. Söz konusu genişleme ve araya giren sorunun dikkate alınmaması, 33-35. satırlarda CÖ'nün ara vermeden, doğrudan bağlanan sorusuyla belirginleşmektedir. FS'nin 36. satırda, CÖ'nün konuşmasıyla hafifçe örtüşen yeni söz sırası, bir önceki yorumunun (27. satır) bir yinelemesidir. FS yine de 29-30/33-35. satırlarda genişleyen soruyu yanıtlamakta (*hayır peki dil doğru*) ve böylece, 41. satırdaki görece uzun sessizlikle (1,5) de belirginleştiği üzere, sıralı çifti tamamlamaktadır. Burada, 29-35. satırlar arasında gelişen etkileşimin sıralı çift düzeni açısından oldukça düzensiz bir biçimde geliştiğini de belirtmek gerekmektedir. FS 36. satırda sorusunu yinelemektedir, yalnız bu kez, bu soru, bütüncenin en uzun sessizliğinin (3,7) ardından gelen 42. satırdaki CÖ'nün uyumsuz ve sıralı çiftin ikinci yarısını oluşturan yanıtıyla (*valla bunu onlara sormak lazım*) sonlanan yeni bir sıralı çiftin ilk kısmı niteliğindedir. Bu noktadan sonra, 47. satıra kadar gelişen söz sıralarının düzenlenişi yine oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Zira, CÖ'nün 42. satırda verdiği yanıt, FS'nin "*hayır bence sorun...*" biçimindeki tepkisine yol açmakta, bu da CÖ'nün 47. satırda sonlanan söz sırasıyla örtüşmektedir. Bu örtüşmenin hemen ardından, 43-49. satırlarda oluşan ve ilkinden daha uzun süren yeni bir örtüşme ortaya çıkmakta ve FS'nin söz sırasıyla 48. satırda sonlanmaktadır. Bu son söz sırası, 1-3/6. satırlar arasında sorulan soruların yanıtını tamamlamakta ve diziyi kapatmaktadır.

3.1.2. BİRİNCİ DİZİNİN İNCELEMESİ

Sacks, Shegloff ve Jefferson'ın (1974) de açıkça belirttiği gibi, etkileşim sırasında oluşan sessizlik ve örtüşmelerin mümkün olduğu ölçüde sınırlı sayıda olması gerekmektedir. İncelediğimiz kesitte karşımıza çıkan sessizlik ve örtüşmelerin önemini göz önünde bulundurursak, yalnızca bu ölçütten yola çıkarak bile, burada birçok

somut sorun göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. İlk belirti 1-3. satırlarda CÖ'nün sorduğu çift sorunun ardından gelen oldukça uzun sessizliktir (3.5). Bu durum, FS'nin verdiği uyumsuz yanıtla daha da belirginleşmektedir. CÖ, ortaya çıkan bu soruna ânında tepki göstererek, bir saptama ya da önerme niteliği taşıyan ve FS tarafından olumsuz bir tepkiyle karşılanan kapalı uçlu sorularını değiştirerek, 6-8. satırlarda bu kez de fazlasıyla açık uçlu bir soruya geçmektedir (*ya da siz ne düşünüyorsunuz yani*). CÖ'nün bu sorusunun 7. satırdaki “*hum*” sürdürme ögesiyle (*Fr. continueur; İng. continuer*) FS tarafından onaylandığını görmekteyiz. Bu öge, CÖ'yü 6-8. satırlarda sorusunu genişletmeye yöneltmektedir. Bu olgu Clayman tarafından tanımlanmış ve sıradan bir konuşma içinde dikkat yöneltme ve ilgi gösterme belirtisi olarak kullanılırken, “medyatik röportajlarda söz alma sırasının oluşturulması çerçevesinde bir saldırganlık niteliğine bürünebileceği” (2013, s. 635) belirtilmiştir. Bu genişleme 9. satırda FS tarafından “*evet*” sözüyle onaylıyormuş gibi gözükse de, hemen ardından bu onay, FS'nin bu genişlemeyi kişisel bir saldırıya geçmek için kullanmasına yol açmaktadır. Bu da yeni bir sorun göstergesi olmaktadır. Bu “saldırı”, katılımcılar açısından başlı başına bir gerilim kaynağı olmakta ve CÖ'nün belirgin gülümsemesiyle yansıtılmaktadır. Bu gülümseme, ancak FS sorulan esas soruyu yanıtlamaya başladığı zaman son bulmaktadır. Devamında, 13-27. satırlar arasında, katılımcıların röportaj normları uyarınca (kısa soru – uzun yanıt) “normale dönüş” yapma girişimleri görülmektedir. Açıklama biçimindeki bu söz sırası (*Fr. tour de parole; İng. turn taking*) gazeteciye yöneltilen bir seslenmeyle (*cüneyt bey*) sonlanmaktadır.

Burada göze çarpan sorun göstergelerinden biri de, FS'nin 17. satırda başlayıp, 40. satıra kadar devam eden sorgulamasıdır. FS'nin 13. satırda başlayan yanıtının oldukça ilginç bir biçimde geliştiğini görmekteyiz: Bu yanıt, aynı zamanda bir rol değişimine sahne olmaktadır, çünkü bu kez FS birçok kez farklı biçimlerde oluşturduğu bir soruyu ısrarla yöneltmeye başlamaktadır: “*şimdi peki nerdeydi gencebay... (17-19. satırlar) nerdeydi... nerdeydi... (19-20. satırlar) niye benimle destek olmuyor madem iyi müzisyenler (20-21. satırlar) ... niye benim arkamda diüller o zaman (22. satır)... niye peki destek vermiyorlar (32. satır) ... niye destek vermediler (36. satır)..., niye niye destek vermediler peki*” (40. Satır). Burada FS'nin dokuz kez, çeşitli biçimlerde ısrarla tekrarladığı soru biçimindeki sözceler, aslında CÖ'nün hemen öncesinde sorduğu soruya tepki niteliğindedir. Kerbrat- Orecchioni'nin (2001, s. 96) de belirttiği gibi, “niye” ya da

“neden” soruları oldukça ender olarak bir açıklama isteği içerirler. Bu tür sözceler daha çok “öneri, eleştiri, sitem ya da protesto” gibi baskın bir ikinci değer yüklenirler. Burada da eleştiri ve sitem değerleri açıkça görülmekte, hatta bu değer “peki, o zaman, madem” gibi sözlerle de desteklenmektedir. Diğer yandan, Auger vd. (2008) etkileşim içinde aynı şeyin defalarca tekrarlanmasını, bir tür taciz olarak da nitelendirilebilen bir “sözel şiddet” (*Fr. violence verbale; İng. verbal violence*) olgusu olarak tanımlamaktadırlar. Bu da, burada ortaya çıkan sorunun ne denli önemli olduğunun ve gerilimin artmasına neden olduğunun bir başka göstergesidir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, CÖ'nün 29-30. satırlardaki soru biçimindeki söz sırası 33-35. satırlar arasında genişleyerek devam etmektedir. Art arda oluşturduğu bu iki sözce, soru biçimi içermelerine (*olabilir mi, -mi satalım*) karşın, aslında sorudan çok birer saptamadır. İçerdikleri “gerçekten samimi olarak”, “allah aşkına” gibi kullanımlar da bunu vurgulamaktadır. “Allah aşkına” deyimi oldukça güçlü bir ünlem değeri taşımaktadır ve dizinin başında sözü edilen gerilimin bir göstergesidir. Bu gerilim, FS'nin kendi bakış açısıyla ilgili yaptığı açıklamayla kesintiye uğrasa da, aslında iletişimin bütününde devam ediyor gibi gözükmemekte, hatta 29-37. satırlar arasında gözlemlenen ve iletişimde bir sorun olduğuna işaret eden uyumsuzlukla (*Fr. non-alignement; İng. misalignment*) bu gerilim daha da somut bir hale gelmektedir. Ancak, bu sorun çelişkili bir şekilde katılımcılar tarafından ortak olarak yaratılmaktadır (Bkz. Sacks, Shegloff ve Jefferson, 1974). Daha önce de değindiğimiz CÖ'nün gizlenmiş önermelerinin yanı sıra, FS'nin 32. satırda kullandığı “peki”ilgeci, içerdiği sorgulama değerinin ötesinde, konu hakkında yaptığı yorumun doğru olduğu açıklamasını da içermektedir. Bu durum, FS'nin daha önce (22. satır) söylediği, (alçalan tonla biten ve kapanış oluşturan) aynı değerdeki “niye benim arkamda diiller o zaman” sözüyle de desteklenmektedir. Yani, söz konusu uyumsuzluğu yaratan ve art arda gelen bu önerme dizisi, FS'yi, 37. satırda, sorunu çözmeye çalışmaya yönelmektedir. Bu girişim 38. satırdaki uzun sessizlikle sonuçlanmaktadır. CÖ sessizliği bozmaya yeltendiği sırada ise (39. satır), FS onun sözünü keserek sorusunu son bir kez daha (40. satır) yinelemektedir. Ancak, bu son soru daha öncekilerden farklı bir değerdedir, çünkü bu kez bir soru tonlamasıyla söylenmekte ve CÖ'den gerçekten bir yanıt beklendiğini vurgular niteliktedir. Bunu izleyen uzun sessizlik (41. satır), FS'nin bu sorusunun birçok açıdan uygun düşmediğinin bir göstergesidir. İlk olarak, en göze çarpan

neden, FS'nin böylelikle röportajın genel kurallarının dışına çıkması ve aynı zamanda da gazeteciden beklenen davranışa ters bir davranış talep etmesidir. Zira, Charaudeau'nun (1984) da belirttiği gibi, röportajı gerçekleştiren gazeteci orada bulunmayan kişiler adına konuşmamalı ve bu kişilerin olası yanıtlarını yorumlamamalıdır. Bu durumun sonucu olarak da, CÖ'nün 42. satırdaki yanıtı uyumsuz ve yeğlenmeyen bir yanıt olmakta (*valla bunu onlara sormak lazım*) ve karşılığında FS'nin âni tepkisini de beraberinde getirmektedir: emir kipiyle oluşturulmuş, üst üste iki kez farklı biçimde tekrarlanan ve baş hareketleriyle daha da belirginleştirilen bir sözce (*e sorun bence bence sorun*). Bu âni çıkış, CÖ'nün konuğuna yönelik doğrudan hitap öğeleriyle (*siz dediniz ki, sizin kendi görüşünüz, sizin söylediğiniz*) vurguladığı söz sırasını sürdürmesini engellemektedir. CÖ'nün, kişisel boyutunun vurgulandığı ikinci müdahalesi, FS'nin bir kez daha âni tepkisine yol açmakta ve böylece, oldukça önemli bir örtüşme ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar, bu süreç içinde, her ikisinin sözlerinin de taşıdığı iddia niteliğinden ötürü, bir geçiş noktası (*Fr. point de transition; İng. transition relevance point*) bulamamaktadırlar (Bkz. Sacks, Shegloff ve Jefferson 1974). Söz sırası FS'ye bırakıldığında, sanatçı, “gerçek” (45. satır) sözcüğündeki vurguyla belirginleşen bir gerilim göstergesine rağmen, daha fazla tepkiye yol açma olasılığı taşıyan bir öge eklemeksizin, söz sırasını tamamlama yoluna gitmekte ve söz sırasının sonunda (51-54. satırlar), “çünkü” kullanımıyla bakış açısına açıklık kazandırmaya çalışmaktadır.

3.1.3. BİRİNCİ DİZİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

Bu diziyi etkileşimsel söylem açısından ele aldığımızda, her bir katılımcı için de söz konusu olan gösterici (*Fr. déictique; İng. deictic*) sayısına bakıldığında, söylem çözümlemesinin başlangıç noktası olarak katılımcıların her birinin söylemsel kimlikleriyle ilgili yaptıkları müzakereler incelenebilir. Bunun ilk ipuçlarından birisi 4. satırda, CÖ'nün kişisiz görünümlü (*-mu gerekiyor*) sorusuna FS tarafından verilen kişili (*kız mıyorum*) yanıtla kendini göstermektedir. Burada, FS'nin de yanıt verirken yinelediği zaman belirteci “şu an”, aslında gazetecinin sorusunu tam da etkileşim ânının, başka bir deyişle sözcelem zamanının içine yerleştirmekte ve böylece her türlü genel bağlamdan da uzaklaştırmaktadır.

CÖ burada, FS'ye karşı bir değer yargısı oluşturmaktadır. FS'nin yanıtı ise, bu değer yargısına bir tepki niteliğindedir. Burada,

gazetecinin, rol ve görevleriyle bağdaşmayan bir biçimde konuğu hakkında bir değer yargısında bulunmasının, etkileşim sırasında oluşan ve daha önce de değindiğimiz bu sorunun ortaya çıkmasında büyük payı olduğunu söylemek mümkündür. O sırada entelektüel “özsunumunu”⁷ (*Fr. ve İng. ethos*), yani toplumsal kimliğini korumaya odaklanan FS’nin âni tepkisi, CÖ’nün konuyu toparlamasını sağlamasını amaçlamakta ve sükunetini kaybetmediğini açıklaması yönünde gelişmektedir. CÖ, bu uyarıyı dikkate almakta ve FS’nin kişisel değerlendirme yapmayı reddetmesi karşısında, sorusunu yeniden oluşturmaktadır. Bunun nedeni de, röportaj yapan gazetecinin rollerinden birini oluşturan ve konuğunun “yüzünü kaybetmemesini” sağlamak durumunda olmasıdır. Ancak, FS’nin CÖ’nün kendisini ifade etmesine izin vermeyerek, gazetecilik rolünün dışına çıktığını ifade eder bir söylem oluşturarak, gazetecinin toplumsal kimliği üzerine gitmeye karar vermesiyle birlikte, 8-9. satırlarda açıkça ortaya çıkan gerilim sürmektedir. Bunun üzerine CÖ sözü FS’ye bırakmakta, bu da röportaj türünün genel özellikleri çerçevesinde, etkileşimde geçici bir “normale dönüş” sağlamaktadır. Ancak, FS’nin bu söz sırası hem toplumsal hem de söylemsel kimliklerini korumaya çalıştığının birçok göstergesini içermektedir. Aydın bir sanatçı olarak, kendisini ilgilendiren bir konu hakkında konuştuğu için “o zamanın Milli Eğitim Bakanı”nın kendisine haksız yere saldırdığını düşündüğünü söylemesiyle, toplumsal kimliğinin arkasında durmakta; gerekçesinin mantık çerçevesinde bir değerlendirme olduğunu göstermesi ve bunu AKP’nin görüşüne karşıt bir görüş olarak sunmasıyla da söylemsel kimliğine sahip çıkmaktadır.

Böylece, toplumsal ve söylemsel kimliklerini daha iyi korumak amacıyla, her ikisini de kullanarak, kendisinininkine benzer bir toplumsal kimliğe sahip olan kişilerin (Sezen Aksu ve Orhan Gencebay gibi) onun bakış açısını desteklemesi gerektiğini ima etmektedir. Buna dayanarak da söz konusu müzisyenlerle ilgili olarak tekrarlanan retorik sorular (*neredeydi, neden, niye...*) bir saldırı gerçekleştirilmektedir. Bu sırada kendisini sağduyunun sesi olarak göstermekte ve bunu, 20. satırda görüldüğü gibi, mantıklı ve akılcı bir dil yapısıyla desteklemektedir. Hemen ardından, sözlerine açıklık getirme çabası içinde, müzik yapımcılığının ticari boyutuna değinerek, bu alandaki satışların başarısının “insanları cahil bırakmak” olgusuyla

⁷ “Özsunum” (ethos) için bkz. Charaudeau, P. ve Maingueneau D. (2002) *Dictionnaire d’analyse du discours*. Paris: Seuil.

doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu sözler CÖ'nün, FS'nin söyleminin haklılığını, daha doğrusu, söz konusu müzisyenlerin "sıradan satıcı"larla karşılaştırılması durumunu sorgulamaya yönelik bir çıkış yapmasına yol açmaktadır. Bu sorgulama da, CÖ'nün 29-30 ve 33-35. satırlar arasındaki ifadeleri aracılığıyla belirginleşmektedir.

Bu sorgulama, etkileşimin bu bölümünde katılımcıların her birinin kendi bakış açısını birbirlerine dayatmaya çalışmalarından kaynaklanan ve sıralı çiftlerdeki uyumsuzluklar aracılığıyla somut biçimde gözlemlenen bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aslında, CÖ'nün oluşturduğu soru görünümündeki iki müdahalesi dolaysız sorular olmaktan uzaktır. Her ikisi de, gazetecinin örtük bir biçimde kendi kişisel görüşünü ve FS'ye katılmadığını gösteren, "sitem" değeri taşıyan sözcelerdir. İkinci müdahale, FS'nin daha önce ifade ettiklerinin bir tekrarını içermesi (*yani cahil kalınsın da... -mi diyorlar allah aşkına*) nedeniyle, "sitem" değerini daha da güçlendirmekte ve buna, "*allah aşkına*" kullanımıyla birlikte, bir de "ısrar" ve "bıkkınlık" ifadesi eklemektedir. CÖ'nün bu kişisel saldırıları, katılımcıları simetrik bir konuma getirmekte ve FS'nin, röportaj kurallarına uygun olmasa da, normalde kendisine soru sormakla yükümlü gazeteciye açık ve dolaysız biçimde sorgulamasına yol açmaktadır. Bu rol değişikliği, 31. satırda kendisini uzun sessizlik, 42. satırdaki uyumsuz yanıt ve 48. satıra kadar süren bir örtüşme dizisiyle kendisini açıkça belli eden, oldukça önemli bir başka soruna yol açmaktadır.

Sözbilimsel açıdan bakılırsa, FS muhatabını bu süreçte "köşeye sıkıştırmış" gibi gözükmektedir. Bu da CÖ'nün de kendi toplumsal kimliğini (röportaj kurallarına uygun davranması gereken gazeteci) savunmaya itmektedir. Burada, zaten oluşmuş olan genel bir gerilim bağlamında, CÖ'nün konuşunun söylemini hafife alarak kişisel bir saldırıda bulunma isteğini belli etmesi, açık bir kışkırtma belirtisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların her ikisinin de kişisellik özelliği taşıyan sözleri, etkileşime gerilim katma niyetinin bir göstergesini taşımakta, bu da açık bir kışkırtma olduğu anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, bu dizide CÖ'den gelen iki kışkırtma gözlemlenmektedir: Bunlardan birincisi FS'nin sinirleniyor olması

konusunda, ikincisi ise, sanatçının açıklamalarında tutarsızlıklar olduğu imasıyla gerçekleştirilmektedir (11-27. satırlar arası). FS'nin bu kışkırtmaların her ikisine de yine kışkırtma yoluyla tepki verdiği görülmektedir. Bu tepkiler 9-10. satırlarda (*tam anlatırken siz yine girdiniz*) ve 44. satırda (*hayır sorun bence bence sorun*) ortaya çıkmakta ve FS'nin açıkça CÖ'nün toplumsal kimliği olan gazeteci kimliğinden çıktığını ve buna geri dönmesi gerektiğini belli etmesiyle kendini göstermektedir. Bu kışkırtmaların her biri, etkileşim içinde birer sorun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece, yaratılan gerilim 43-48. satırlar arasında oluşan ve uzunluğuyla böyle bir iletişim durumunun özelliklerine son derece ters düşüldüğünün göstergesi olan örtüşmeyle zirveye çıkmaktadır. Bu uygunsuz durum, büyük olasılıkla, gazeteciyi, konuşunun diziyi sonlandırmasına izin vermesine yol açmaktadır.

Etkileşimsel açıdan bakıldığında, röportaj katılımcılar tarafından ortaklaşa oluşturulduğundan, meydana gelen sorunların çözümü de her iki katılımcıya bağlıdır. CÖ'nün meydanı FS'ye bırakması ve buna karşılık FS'nin de, yukarıda gördüğümüz gibi, daha “yansız” bir söylem tarzı tercih etmesi, iki katılımcının da sorunu çözmeye karar vermiş olmalarının bir yansımasıdır. Clayman'ın da belirttiği gibi, “bir soru-yanıt bağlamı, televizyon röportajlarının konuşma düzenindeki görgül düzenini oluşturduğu gibi, katılımcıların uymak zorunda olduğu toplumsal bir kuraldır da aynı zamanda” (2013, s. 361). Böylece katılımcılar sahip oldukları toplumsal ve söylemsel kimliklerini etkilemeyecek bir biçimde diziyi sonlandırabilmektedirler. Bu da FS'nin son söz sırasında, CÖ'nün 6. satırda sorduğu soruya yanıt vermesiyle somutlaşmaktadır.

3.2. İKİNCİ DİZİ

54 (0.6)
 55 CÖ: sizin yaptığınız bu açıklamaların toplumda farklı:
 56 yansımaları oluyor (.) geçtiğimiz günlerde bir taksiye
 57 bindim (.) konu sizden açıldı (0.5) Ö: sizin hiç müziğinizi
 58 dinlememiş taksici (0.5) fakat şbi şekilde (.) gördüğüm
 59 kadarıyla yaptığınız açıklamalardan dolayı şhem sizden hem
 60 de klasik müzikten nefret eder bir hale dönüşmüştü
 61 FS: hiç öyle bişey yok.
 62 (1.4)
 63 CÖ: hiç size böyle [tep]kiler gelmiyor mu [so°kaktan°]
 64 FS: [yo:] (0.5) [bana da(.)] bi sürü
 65 tam tersini anlattılar, helal olsun iyi demiş doğru demiş
 66 bıkmıştık arabeskten. (.) arabasında klasik müzik dinleyeni
 67 de var cüneyt bey (0.9) kime denk gelirsiniz tabi
 68 (1,6) ((CÖ burnunu kaşıyor))

3.2.1. İKİNCİ DİZİNİN BETİMLEMESİ

İncelenen ikinci dizi 55-60. satırlar arasında, CÖ'nün yaşadığı bir olayı aktardığı söz sırasıyla açılmaktadır. Bu anlatı 56-58. satırlarda görülen küçük kesintiler ve 57. satırdaki bir kararsızlık belirtisi içermektedir. FS, 61. satırda, CÖ'nün sözlerinin doğruluğunu sorgular biçimde, hiç duraksamadan ve doğrudan tepki verir.

Bu tepkiyi, CÖ'nün 63. satırda dolaysız ve kapalı uçlu bir soru sormasına yol açan, görece uzun (1,4) bir sessizlik izler. Bu sorunun tamamlanmasını beklemeyen FS, olumsuz yanıtıyla (yo) yeni bir örtüşme oluşturur. Bu yanıt, CÖ'nün söz sırası tamamlanmadan gelir. Söz sırasının sonuna doğru, FS'nin yine bir kısa örtüşmeyle birlikte, 67. satırda sona erecek olan söz sırası başlar.

3.2.2. İKİNCİ DİZİNİN İNCELEMESİ

Yukarıda da gördüğümüz gibi, 55. satırda CÖ yaşadığı bir olayı aktarır ve bu yolla, aktardıklarını genel bir toplumsal bağlama taşır. Böylece, bir önceki dizide gelişen konuşmalara, özellikle de FS'nin toplumun durumuna yönelik olarak belirttiği bakış açısı hakkındaki son açıklamalarına gönderme yapar. Kısa bir sessizliğin ardından, CÖ anlatısını ideolojik olmaktan çok, kişisellik içeren yoğun bir duyguyu

(nefret etmek) açıkça yansıtan ve böylece oldukça sert olarak tanımlanabilecek bir ifadeyle tamamlar. Kişiselliğin yeniden ortaya çıkması, bir önceki dizinin sorunlu kesitlerini yansıtmaktadır. Bir önceki kısımda, ikinci kişi göstericilerinin, daha genel olarak da konuşulan konudan çok, konuşan kişiye yönelik ifadelerin bir gerilimin açık belirtisi olduğunu görmüştük. Burada da 55-59. satırlar arasında bu tür göstericilerin kullanıldığı görülmektedir (57. satırda *sizin*, 59. satırda *sizden*, *sizin* ve 59. satırda *sizden*). CÖ'nün söz sırasıyla FS'ninki arasında hiçbir kesinti olmaması, FS'nin, 61. satırda görüldüğü gibi, âni bir karşı çıkma tepkisi verme niyetini ortaya koymaktadır. Bu niyet, "hiç" kullanımı ve söz sırasının sonunda, "yok" sözcüğündeki kapanış tonlamasıyla da desteklenen kesin bir "söyleneni reddetme" niteliği taşıyan kısa söz sırasının içeriğiyle de doğrudan örtüşmektedir. Bu olguyla ilgili olarak Clayman (2013, s. 634) bir röportaj sırasında, verilen yanıtların oluşturulması sırasında uyulması gereken normların çok güçlü olduğunu, bu nedenle de yanıtın kısa olmasının beklenmedik ve tutarsız bir durum yarattığını belirtmektedir. Bu reddetme, söz sırasının hemen ardından oluşan sessizlikle (1.4) de desteklenmektedir. Gazeteci böyle bir durum karşısında, kesitin başlarında (5-7. satırlarda) da gözlemlendiği üzere, konuyu bir soru sorarak toparlama gereksinimi hissetmektedir. Bu da yeni bir sorunun oluşmasına ve etkileşimde gerilimin artmasına neden olmaktadır. "Röportajın normlarına da uygun düşmeyen kısa yanıtlar başlı başına anlamlı eylemlerdir. Bunlar genellikle kötü niyet taşıyan soruların ardından gelir ve uzlaşmacı olmaktan uzak bir nitelik taşırlar" (Clayman, 2013, s. 635). Buradaki durumu 5-7. satırlarda oluşan durumdan ayıran şey, gelen sorunun biçimidir. Bir önceki bağlamda, biraz yönlendirme (*eğitimden dediniz mesela*) içermekle birlikte, açık uçlu olarak oluşturulan soru görülmekteydi. Bu kez, FS'nin belirttiği görüşe açıklık getirmesini sağlamaya yönelik olarak, sanatçının sözlerinin olumsuzlaştırılarak yinelenmesiyle oluşturulan bir soru biçimi söz konusudur (*hiç size böyle tepkiler gelmiyor mu*). Sanatçı, 64. satırda, yeni bir reddetme ifadesiyle (*yo*) CÖ'nün sorusunun arasına girdikten sonra, konuyla ilgili, gazetecinin anlattıklarına zıt görüş belirten örnekler (*bana da bir sürü tam tersini anlattılar...*) sunarak söz sırasını oluşturmaktadır. Olumsuz yanıtın yinelenmesi, yine Clayman (2013, s. 634) tarafından incelenmiş bir olgudur. FS söz sırasının devamında, CÖ'nün söylemiyle ilişkili olarak bir önerme oluşturmaktadır: *Klasik müzik dinleyeni de var*. CÖ'ye doğrudan yöneltilen bu önerme, "Cüneyt bey" kullanımıyla vurgulanmakta ve bunu kısa bir sessizlik (0.5) izlemektedir. Böylece,

CÖ'nünkü kadar geçerli bir bakış açısı sunarak, FS sözbilimsel bir açılım aracılığıyla, CÖ'nün önermesini geçersizleştirmektedir. Sonrasında CÖ tepki vermemekte ve dizinin sonlandığını gösteren uzun sayılabilecek (0.9) bir sessizliğin ardından yeni bir soru sorarak başka bir diziyeye geçmektedir.

3.2.3. İKİNCİ DİZİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

Bir önceki dizide CÖ'nün toplumsal kimliğinin FS tarafından sorgulandığını görmüştük. Bu sorgulama, örtük olarak, gazetecinin üstlenmesi gereken rolün gerektirdiği ilkelere (tarafsızlık vb.) uygun davranmadığını ve bu role geri dönmesi gerektiğini hatırlatır nitelikteydi. Bu kez, CÖ bu durumun yinelenmesi riskini yaşamak istemiyor gibi gözükmemektedir. Bunun için de konuşunun daha önce yaptığı "açıklamalar"ın geçerliliğini, genel, hatta neredeyse evrensel bir bakış açısı benimseyerek sorgulama yolunu seçmekte ve kendi toplumsal kimliğini öne sürmekten kaçınarak, bir üçüncü kişinin(taksi şoförü) aracılığıyla bir yorum aktarmaktadır. Burada sunulan örneğin daha önce söz konusu olan ve Milli Eğitim Bakanı, Sezen Aksu, Orhan Gencebay ve Cüneyt Özdemir'in kendisinin de temsil ettiği "yüksek sosyete" bağlamından oldukça uzaklaştığını göstermektedir. Gazeteci, 63. satırda, bu bağlam değişikliğini "*sokaktan*" terimini kullanarak daha da vurgulamaktadır. Bu genelleme girişimi, FS'nin bu yeni gerekçeyi 61. satırda tümenden reddetmesiyle birlikte (*hiç öyle bişey yok*) başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu başarısızlığın nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

İlk olarak, ikinci kişi göstericileri kullanımıyla birlikte, CÖ'nün anlattığı olayın bir kez daha doğrudan FS'nin kişisel bakış açısına bağlandığını görmekteyiz. Burada, FS'inin meselenin kendi bakış açısıyla herhangi bir ilgisi olmadığını daha önce (*hayır benim görüşüme diil*, 48. satır) açıkça söylemiş olmasına karşın, CÖ'nün konuyu yine bu yöne çekmesi söz konusudur. Kişi göstericilerinin yeniden ağırlıklı olarak kullanılmasıyla birlikte, FS'nin hareketlerine de yansıyan ve gitgide artan bir gerilim gözlemlenmektedir. Bu durum, FS'nin daha önce de değindiği ve gereken açıklamaları ve savunmayı yaptığı konunun yeniden karşısına çıkmasıyla oluşan bir bıkkınlığı yansıtmaktadır.

İkinci olarak, FS'nin böyle bir bağlamda, CÖ'nün kendisine yönelttiği ve aslında kendi yorumunu da içeren sözleri böyle kesin bir yanıtla

karşılması kabul edilebilir bir durumdur. Başka bir bağlamda FS'nin gerçekleşmiş olduğu öne sürülen bir olayı reddetmesi iyi karşılanmayacak bir durum olurdu, ancak burada, CÖ'nün anlatısına iki kez belirgin olarak öznellik katması (*gördüğüm kadarıyla (...) bir hale dönüşmüştü*) ve bu olayın gerçekliğinin ispat edilemez olması, FS'nin bunu geçersiz saymasına yol açmaktadır. Gerekçelendirme açısından bakıldığında, bir önceki dizinin sonunda FS'nin mantık-sözünü⁸ (*Fr. ve İng. logos*) kullanmasıyla birlikte, en azından etkileşimsel açıdan gerilimi azaltmasına karşılık, CÖ'nün yeni diziyi “nefret eder bir hale dönüşmüştü” gibi ifadelerin kullanımıyla birlikte, oldukça yoğun bir duygulayım⁹ (*Fr. ve İng. pathos*) içeren bir sözceyle açtığını görmekteyiz. Böylece, konuşun verdiği âni ve olumsuz tepkinin bu iki gerekçelendirme dizgesi arasındaki zıtlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Burada, söz düzeyinde belirginleşen sorunun etkileşimsel düzeye de doğrudan yansımaları söz konusudur. Sonrasında, katılımcıların bu sorunu her iki düzeyde de ortaklaşa çözmeye çalıştıkları görülmektedir. Zira 63. satırda, CÖ'nün etkileşim türüne uyumlu bir yanıt arayışını yansıtan dolaysız soru (*hiç size böyle tepkiler gelmiyor mu sokaktan*), daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, FS'ye gerekçesini geliştirme ve olayı reddetme nedenini açıklama fırsatı vermektedir. İkinci dizide, CÖ'nün FS'nin kişisel görüşleriyle olayın kendisi arasına bir mesafe koyma isteğini (*benim görüşüme diil*) görmezden gelmiş olduğunu gözlemlemiştik. Gazetecinin buradaki girişimi de yine bir kışkırtma eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. FS'nin buna tepki olarak yansıttığı bıkkınlık durumu da buna bağlanabilir.

Diğer yandan, Charaudeau'nun (1984) da belirttiği gibi, röportajlarda ortaya çıkabilen kışkırtma edimlerinin, bunlara yanıt verecek olan kişilerde “kendini haklı çıkarma” ya da gerekçeyi “inkâr etme” tepkisi yaratması beklenmektedir. Burada, FS'nin 65. satırdaki karşı çıkma (*helal olsun iyi demiş doğru demiş*) ifadesi, daha önce de söyledikleriyle birlikte, bir inkâr edimi olarak kabul edilebilir. Charaudeau (1984, s. 112), üçüncü kişilerden aktarılan söylem yoluyla da gerçekleştirilebilen “dolaysız değerlendirme önermeleri”nin

⁸ “Mantık-söz” (logos) için Bkz. Charaudeau P. ve Maingueneau, D. (2002) *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.

⁹ “Duygulayım” (pathos) için Bkz. Charaudeau, P. ve Maingueneau D. (2002) *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.

kışkırtma yöntemlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum CÖ'nün tüm söz sırası boyunca gözlemlenmekte ve FS'nin toplumsal kimliğinin sorgulanmasına ve "müziği dinlenmeyen sanatçı" konumuna getirilmesine yol açmaktadır. Son olarak, burada, bağlamla da uygun düşmeyen bir "nefret"ten söz edilmesinin kışkırtma isteğinden başka bir şey olma olasılığının oldukça düşük olduğu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.3. ÜÇÜNCÜ DİZİ

68 (1,6) ((CÖ burnunu kaşıyor))
 69 CÖ: sanatın başka bir türünü sevmek bi kişiyi başka bir yere
 70 koıyar mı? (0.2) yani bir insan özgürce arabeski sevemez mi
 71 türk ((FS öksürüyor)) sanat müziğini sevemez mi (.) herkes
 72 klasik müzik [mi sevmek °zorunda°]
 73 FS: >[hayır hayır hayır] hayır >şimdi< hayır bi
 74 dakika, bi dakika (.) benim hiçbi yerde hiçbi açıklamamda
 75 sadece şunu dinleyin falan gibi bi dayatma yok.< (0.5)
 76 varmış gibi gösterdiler (.) basında hatta sanırım siz de
 77 gösterdiniz ben bu müziği dinleyemez miyim diye bişey
 78 yaz[mişt]ınız bana (.) ve ben ona biraz sinirlenmeye orda
 79 CÖ: [evet]
 80 FS: başlamıştım. (.) çünkü benim öyle bir açıklama:m yok
 81 ((CÖ gülümsüyor)) cüneyt bey. (0.7) yani (0.7) herkes
 82 [şunu dinleyecek (0.5) her- ha- hayır öyle bir açıklamam
 83 yok ki]
 84 CÖ: >[e soruyorum zaten açıklamanız var mı diye demiyorum ne
 85 düşünüyosunuz diyorum]<
 86 FS: (0.3) ee (0.2) yani herkes tabii ki ne isterse dinler ta**ı**bi
 87 ki ne isterse dinler insanlar yani bunun tek cevabı var
 88 (1.0) ama insanlara (1.0) sadece bişey verilirse de ve ondan
 89 ka**ç**ı**ş** da yok**ı**sa (0.8) o insa**ı**nın da bi bi durumuna **ı**bak**ı**mak
 90 lazım yani o **ı**ta**ı**m da meselesi bu **ı**ç**ü**n**ü**k**ü** sadece insanın ben
 91 şunu dinlemek istiyorum meselesi **ı**di**ı**l

3.3.1. ÜÇÜNCÜ DİZİNİN BETİMLEMESİ

İkinci dizinin kapanışından sonra oluşan görece uzun (1.6) sessizliğin ardından, üçüncü dizi (69. satır) başlar. Burada CÖ, konuğuna bir dizi soru sorar. Bu sorular 86-92. satırlar arasında yanıtlanır ve böylece sıralı çift kesitin sonunda tamamlanır. Bu arada, CÖ'nün sorduğu son soruda FS'nin araya girmesi ve beş kez "hayır" ifadesini

yinelemesiyle belirginleşen (*hayır hayır hayır hayır şimdi hayır bi dakika bi dakika*) bir örtüşme ortaya çıkar. FS'nin 75. satıra kadar yaptığı hızı yüksek bir müdahale, birçok kısa sessizlikle oluşturulmuştur. 79. satırda CÖ'nün bir onay ögesiyle kısa bir örtüşme daha söz konusudur. Bu onay ögesi, CÖ tarafından 81. satırda belirtilen "gülümsemeyle" desteklenmekte, ardından da 84-85. satırlarda FS'nin söylemine müdahale etmesi sonucu, önemli bir örtüşme daha ortaya çıkmaktadır. Bu son örtüşmenin ardından, sahne FS'ye bırakılmakta ve 92. satırda kesit sona ermektedir.

3.3.2. ÜÇÜNCÜ DİZİNİN İNCELEMESİ

Söz konusu üçüncü dizinin başında CÖ'nün, konuğuna art arda sorduğu dört sorudan birincisi, genel bir değerlendirme beklentisini yansıtan, üçüncü şahısla oluşturulmuş (*koyar mı*) bir sorudur. Hemen ardından, 70. satırda "yani" terimiyle, bu soruyu daha önce tartışılan konuyla bağlamakta ve sorusunda değişiklik yaparak röportajın temel konusu olan FS'nin arabesk müzikle ilgili olarak yaptığı açıklamalara gelmektedir. Ancak, örtük bir biçimde gerçekleştirilen bu yönlendirme sırasında, CÖ yine üçüncü şahısla oluşturduğu bir genelleme bağlamı kullanmaktadır (*bir insan... sevemez mi, sevemez mi, herkes (...) -mi dinlemek zorunda*). CÖ'nün söz sırasında (70-72. satırlar arası) yaptığı bu genişleme FS tarafından kesilir. FS burada sorulara yanıt vermemekle kalmayıp, aynı zamanda genelleme bağlamından uzaklaşarak konuyu kişisel bir boyuta taşır (*benim (...) açıklamamda* (74. satır), *sanırım* (76. satır), *bana, ben başlamıştım* (80. satır), *benim açıklamam* (80. satır), *açıklamam* (82. satır)). FS burada, sorularla uyumsuzluk yaratacak biçimde, kendisinden söz etmektedir.

3.3.3. ÜÇÜNCÜ DİZİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

Önceki dizilerde de gördüğümüz gibi, bu röportaj bağlamında kişi göstericilerinin ortaya çıkması, her defasında bir gerilimi de beraberinde getirmektedir. Bu üçüncü dizide, yansız görünümlü soruların (69-72. satırlar), aslında sorunlu bir konuya gelinmesine ve FS'nin buna kendini haklı çıkarma, hatta savunma isteğiyle karşılık vermesine yol açmaktadır. Kendini savunma isteği, iki kez gerçekleştirdiği inkâr edimiyle açıkça görülmektedir. CÖ'nün müdahalesiyle 41-44. satırlar arasında oluşan örtüşmenin ise, 41-44. satırlarda incelediğimiz örtüşmeden farklı olarak, bu kez gerilimi arttırma isteğinden çok, sorusunu belirginleştirerek bu gerilimi çözmeye amacı taşıdığı görülmektedir. Sorduğu ilk soruların bir genişlemesi

olarak da kabul edebileceğimiz bu müdahalenin amacı, CÖ'nün konuğundan, dizin başında dolaylı olarak sorduğu sorularla ilgili bir “görüş alma” isteğinin altını çizmektir (*e soruyorum zaten (...) ne düşünüyorsunuz diyorum*). Örtüşmenin ardından, FS 86. satırda birinci kişi göstericilerinden arındırılmış, görüşlerini genel olarak ifade ettiği bir söylem oluşturarak diziyi sonlandırmaktadır. Böylece, ilk kısmı dizinin başında yer alan sıralı çiftin ikinci kısmının oluşturulmasıyla birlikte, katılımcılar arasındaki gerilim de düşmektedir.

Bir önceki dizide, CÖ'nün “sokağın görüşünü” dile getirerek tartışmayı toplumsal bir bağlama taşımaya çalışmış olduğunu ve bu yeni konunun ortaya çıkmasının bir başarısızlıkla sonuçlandığını görmüştük. Bu konunun üçüncü diziyi başlatan soru dizisiyle, tekrar anıldığına tanık oluyoruz. Bir kez daha, örtük olarak, dinlenen müziğin toplumsal sınıflandırma üstündeki etkisinden (*bi kişiyi başka bi yere koyar mı*) yola çıkılarak, röportajın temel konusunu oluşturan arabesk müzik / klasik müzik ayrımına gelinmektedir. Burada, önceki kesitte de olduğu gibi, arabeskin yaygın biçimde bir “halk kitlesi” müziği (Bkz. Yazar, 2008) olarak kabul edildiği olgusuna dayanılmaktadır.

CÖ, sorusunu genişletmesi sırasında, “herkes” kullanımıyla yeniden genelleme içeren bir söyleme geçmekte, FS ise bu genellemeye âni ve kesin bir biçimde tepki göstermektedir. Bu tür genellemeler, röportajlarda, gazetecinin konuklarından tepki elde etmek için kullanma hakkına sahip oldukları araçlardır. Bu tür olgularla bağlantılı olarak Charaudeau (1984, s. 112), gazetecinin rolünün, konuğunun saklı kalan yönlerini sözleri aracılığıyla gün ışığına çıkarmasını sağlamak olduğundan, röportaj sırasında gösterdiği performansın / başarısının sorularının içerdiğiyle değil, bunların tepki elde etme etkisiyle değerlendirilebileceğini söylemektedir. Bu nedenle de, soruların içeriklerinin her zaman entelektüel bir nitelikte olması gerekliliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda, önceki diziler boyunca gerekçesinin evrensel geçerliliğini ve akılcılığını göstermeye, bir başka deyişle, amacının kendi kişisel tercihlerini dayatmak olmadığını, aksine herkesin iyiliğine olabilecek, ortak bir durum adına konuşmaktan yana olduğunu belirtmeye çalışmış olan FS'nin karşısına bu şekilde çıkan soru, bilinçli olarak abartılmış bir soru olmaktadır. Burada CÖ toplumun genelinden söz ederek, FS'nin bu amacını saptırmaya çalışmasının sonucu olarak, “herkes” demesiyle birlikte,

FS olumsuz bir tepki vermektedir. Bu tepki, gazetecinin kışkırtma girişimine kesin bir biçimde karşı çıktığını göstermekte ve beş kez “*hayır*”, iki kez de “*bi dakika*” ifadelerini kullanımıyla desteklenmektedir. Bu ifadelerin bu denli üst üste ve tekrarlanarak kullanımı, gerilimin de oldukça yüksek bir noktaya vardığını göstergesidir. Sonrasında ise FS, karşı çıkma nedenini açıklamaktadır: Daha önce de kendisine, sözlerini saptırır biçimde suçlamalarda bulunulduğunu ve bunu kabul etmediğini, çok kesin bir dille vurgulamaktadır.

Yukarıda sözü edilen kışkırtma, müziğe toplumsal hiyerarşi açısından bakılmasıyla ve bunun bir uzantısı olarak da, FS’nin toplumsal kimliğiyle ilgilidir. CÖ’nün sorduğu sorular ile FS’nin tepkisi arasındaki uyumsuzluk, bu soruların yalnızca “görünürde” yansız olmalarından kaynaklanmaktadır. CÖ bu yolla, bir kez daha, bir klasik müzik adamı olan FS’nin toplumun geneli adına konuşması konusundaki haklılığını sorgulamaktadır. CÖ bu sorgulamayı, sorduğu “*sanatın başka bir türünü sevmek insanı başka bir yere koyar mı*” soru aracılığıyla, örtük bir biçimde, klasik müziğin toplumsal olarak belli “*bir yere*” sahip olduğunu vurgulayarak desteklemektedir. FS ise, “topluma mal olmuş bir kişilik” olarak haklılığını savunmak amacındadır. Burada ayrıca, bu konunun katılımcıların aralarında önceden (sosyal medya aracılığıyla) bir gerginlik oluşturmuş olduğu anlaşılmaktadır. Hatta FS, aralarında geçen tartışmanın zaten kendisini “sınırlandırmeye başlamış” ((...) *siz de gösterdiniz*, 76-77. satırlar) olduğunu ve sorunun bu bağlamda tekrar karşısına çıkarılmasının açık bir kışkırtma isteği olduğunu algılamakta, CÖ de söz konusu tartışmanın yaşanmış olduğunu açıkça onaylamaktadır (*evet*, 79. satır). Bu noktada gazeteci, gerçekleşen örtüşme içinde, FS’nin başlattığı “kendisini savunma” girişimine bir son vermek ve böylece gerilimi düşürmek amacıyla, 84-85. satırlarda sorusunu belirginleştirmektedir (*e soruyorum zaten açıklamanız var mı demiyorum ne düşünüyorsunuz diyorum*).

FS’nin daha önce de rahatsızlık duyduğunu belirttiği bir konuda kendisini ifade etmesine ve görüşlerini bildirmesine olanak tanıyan bu son soru, etkileşim yapısı açısından daha düzenli bir yapıya geçilmesini sağlamaktadır. Dizinin başında CÖ’nün söz sırasıyla açılmış olan sıralı çiftin ikinci yarısının oluşturulmasıyla birlikte, söylemsel açıdan da katılımcıların bir anlaşmaya varmış olduklarının

göstergesi olmakta ve dizi bu şekilde sonlanmaktadır.

4. SONUÇ

İncelediğimiz etkileşim örneğinin üç dizisinde de, ortaya çıkan sorunların katılımcılar arasında oluşan gerilimlerden kaynaklandığını, bunların da çoğunlukla kışkırtma durumlarının sonucu olduğunu gözlemledik. Bu kışkırtma durumlarının çoğunluğu, katılımcıların kimliklerinin sorgulanması ve sorunların çözüme ulaşması sürecini oluşturan etkileşimler boyunca yapılan kimlik müzakereleri yoluyla gerçekleşmektedir.

Konuşma çözümlemesi, edimbilim ve söylem çözümlemesi açısından bakıldığında bu sorunların varlığını gösteren birçok öge göze çarpmaktadır: örneğin, birçok yerde beliren uyumsuzluk, neredeyse tüm yanıtların uygunsuzluğu, oldukça uzun süren örtüşmeler, önemli ölçüde uzun sessizlikler... Yapılan çözümleme açısından somut belirtiler sunan bu kavramları, etkileşimde gerçekleştirilen kışkırtmaları ve ortaya çıkan gerilimleri belirlemek için kullandık. Çözümleme sırasında, katılımcıların söz konusu gerilimlerin varlığını yadsımadıklarını, aksine bunu kabul ederek çözüm arayışı sırasında çeşitli dilsel ve sözbilimsel yollara başvurduklarını saptadık. Diğer yandan, röportaj türünün özellikleri, katılımcıların sakin ve anlaşılır bir konuşma biçimi sürdürmelerini gerektirse de, katılımcıların kaygısının her zaman buna olanak tanımadığını söyleyebiliriz. Hatta etkileşim içinde oluşan gerilimlerin çoğu zaman istençli ve bilinçli bir biçimde oluşturulduğuna tanık olduk. CÖ röportajın başında, programının açılış konuşması sırasında şu ifadeleri kullanmıştır: *“Stüdyomuzda Fazıl Say var (...) hatta karşılıklı tartıştığımız, zaman zaman kalplerimiz(i) kırdığımız, ama sonuçta medeni bir şekilde aynı stüdyoya gelip farklı konuları konuşacağımız bir isim. Çok teşekkür ederim Fazıl Say, her şeye rağmen programa katıldığın için”*. Gazeteci aslında, bu ilk ifadeler aracılığıyla, program boyunca gerçekleşecek etkileşimde gerilimli anların yaşanma olasılığının varlığını ve bunların da bir şekilde “medeni” bir biçimde çözüme ulaştırılacağına haberini vermektedir.

İncelediğimiz örneklerde, kışkırtma olarak adlandırdığımız bu “gerilim arayışı”, katılımcıların gerçekleştirdiği neredeyse sürekli bir kimlik müzakeresinin sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Çözümleme

sırasında gözlemediğimiz bir başka olgu da, toplumsal kimliğe, yani kişinin kendisine saldırılmasıyla gerçekleşen bir kışkırtmanın karşılığının, o sırada konuşulmakta olan konunun bir kenara bırakılması pahasına, bir başka kışkırtmayla veriliyor olmasıdır. Bütüncemizde kışkırtmanın, birinci dizide görüldüğü gibi, mikro-düzeyde (tek bir söz sırası içinde bir ifadenin yeniden oluşturulması) tanımlanabileceği gibi, üçüncü dizide gözlemlendiği üzere, daha geniş bir bağlamda, yani makro-düzeyde (gerilimin, söz konusu etkileşim ürününde önce meydana gelmiş bir başka olaya bağlı olması) de tanımlanabileceğini gözlemledik.

Kışkırtmanın bu etkileşim için beliren en önemli göstergesi, genel bir olgu ya da gerçeklik söz konusuken kişi göstericilerinin kullanımıyla birlikte konunun kişiselleştirilmesi ve böylelikle, toplumsal kimliklerin sorgulanması olmuştur. Bu durum, neredeyse her seferinde sıralı çiftlerin oluşma düzenini, yani etkileşimin modeli yapısını etkilemekte ve uygunsuz yanıtların sıralı çiftlerin arasına girmesiyle belirginlik kazanmaktadır.

Ancak normal koşullarda, doğal konuşma ve sohbet ortamında uygunsuz bir tutum olarak kabul edilebilecek olan kışkırtmanın, televizyon röportajlarında daha haklı bir nitelik kazandığını da belirtmek gerekir. Bu olgu, Charaudeau (1984) tarafından da incelenmiş ve bu tür bağlamlarda gazetecinin konuğunu kışkırtmak için kullanabileceği çeşitli stratejiler tanımlanmıştır. Böyle bir bağlamda röportajı yapan gazetecinin ve konuğunun soru/yanıt modelinde oluşabilecek şiddeti arttırarak kavgaya tutuşmaları da elbette beklenmez. Başka bir deyişle, skandalla sonuçlanan televizyon röportajları sıradışı örnekler olarak kalır. Oluşan gerilimlerin belli bir noktada kalmasının sağlanmasında izleyicinin rolü de önemlidir, çünkü katılımcıların etkileşim sırasında oluşturdukları her çatışma, toplumsal kimliklerini doğrudan izleyicilerle karşı karşıya getirmelerine neden olur. Başka bir deyişle, katılımcıların böyle bir bağlamda, her şeyden önce izleyicilere (yani topluma) karşı konumunu korumak için, oluşan çatışmaların belli bir noktada kalmasını sağlamaları kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Auger, N., Fracchiolla, B., Moise, C. & Schultz-Roman, Ch. (2008). De la violence verbale, pour une sociolinguistique des discours et des interactions. *Actes du Congrès Mondial de Linguistique Française*, 630-642.

<http://www.linguistiquefrancaise.org/articles/cmlfpdf/2008/01/cmlf08140.pdf>

- Burger, M. (1995). L'identité négociée: "rapports de place(s)" dans un entretien télédiffusé. *Cahier de linguistique*, 17, 9-33.
- Charaudeau, P. (1984). Description d'un genre: l'interview. P. Charaudeau (Ed.), *Aspects du discours radiophonique* (s. 111-115). Paris: Didier Erudition.
- Charaudeau P. & Maingueneau, D. (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- Charaudeau, P. (2006). Identité sociale et identité discursive, le fondement de la compétence communicationnelle. *Niterói*, 21, 339-354. <http://www.uff.br/revistagragoata/ojs/index.php/gragoata/article/viewFile/316/317>
- Clayman, S. E. (2013). Conversation Analysis in the News Interview. J. Sidnell & T. Stivers (Eds.), *Handbook of Conversation Analysis* (s. 630-656). Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Çotuksöken, Y. (2013). *Uygulamalı Türkçe Yazılı ve Sözlü Anlatım*. İstanbul: Papatya yayıncılık.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays in Face to Face Behavior*. New York: Anchor Books.
- Greatbach, D. (1992). On the Management of Disagreement Between News Interviewees. P. Drew & J. Heritage (Eds.), *Talk at Work: Interaction in Institutional Setting* (s. 268-301). Cambridge: Cambridge University press.
- Gülich, E. & Mondada, L. (2001). Analyse conversationnelle. G. Holtus, M. Metzeltin & Ch. Schmitt (Eds.), *Lexikon der Romanitistischen Linguistik (LRL)* (s.196-250). Tübingen: Niemeyer.
- Hutchby, I. (2006). *Media Talk: Conversation Analysis and the Study of Broadcasting*. Glasgow: Open University Press.
- Jefferson, G. (2004). Glossary of Transcript Symbols with an Introduction. G. Lerner (Ed.), *Conversation Analysis: Studies From the First Generation* (s. 13-31). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1991). Introduction. In C. Kerbrat-Orecchioni (Ed.) *La Question* (s. 5-37). Lyon: Pul.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (2001). *Les Actes de langage dans le discours. Théorie et fonctionnement*. Paris: Nathan.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (2005). *Le Discours en interaction*. Paris: Armand Colin.
- Laroche-Bouvy, D. (1984). L'Interview radiophonique: le modèle de José Artur. In P. Charaudeau (Ed.), *Aspects du discours radiophonique* (s. 116-130). Paris: Didier Erudition.
- Relieu, M. & Brock, F. (1995). L'Infrastructure conversationnelle de la parole publique. L' Analyse des réunions politiques et des interviews télédiffusées. *Politiix*, 31, 72-112.
- Sacks, H. (1995). *Lectures on Conversation I, II*, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Sacks, H., Schegloff, E. A. & Jefferson, G. (1974). A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation. *Language*, 50, 696-735.
- Schegloff, E. A. (2007). *Sequence Organization in Interaction*. New York: Cambridge University Press.
- Vion, R. (2000). *La Communication verbale. Analyse des interactions*. Paris:

Hachette.

Yarar, Betül (2008). Politics of/and Popular Music, *Cultural Studies*, 22(1), 35-79.

5N1K programı (24.08.2010), Cüneyt Özdemir - Fazıl Say röportajı.
www.youtube.com/watch?v=bMZCoVNtaTY